

مهم‌ترین معیارهای تشخیص خیر و شر در تصمیم‌گیری‌های روزمره کدام است؟

Mentazer Mentazer

چگونه می‌توانیم در تشخیص خیر و شر به مهارت دست پیدا کنیم؟

موضوع خیر و شر از دیرباز یکی از بنیادی‌ترین مباحث اندیشه انسانی بوده است. از همان سال‌های نخست زندگی، هر کدام از ما به گونه‌ای با مسئله تشخیص خیر و شر روبه‌رو شده‌ایم؛ خواه در محیط خانواده باشد، خواه در جمع دوستان یا حتی در دامن جامعه. فرآیند تشخیص این دو نه‌تنها به رشد اخلاقی و ساختار شخصیتی انسان معنا بخشیده و وجدان و انتخاب‌های آینده او را شکل می‌دهد، بلکه پیش‌نیاز [تولد سالم](#) به آخرت است. این تجربه‌ها، به مرور باعث می‌شوند، حساسیت بیشتری نسبت به مسئله تشخیص خیر و شر پیدا کرده و در موقعیت‌های جدید، با دقت و آگاهی بیشتری تصمیم بگیریم.

تشخیص خیر از شر، تنها دغدغه‌ای فلسفی یا انتزاعی نیست، بلکه واقعیتی است که هر روز در قالب تصمیمات کوچک و بزرگ، از ساده‌ترین رفتارهای فردی گرفته تا پیچیده‌ترین مسائل اجتماعی، با آن روبه‌رو می‌شویم. اهمیت این موضوع زمانی بیشتر احساس می‌شود که می‌بینیم شرایط محیطی، فشارهای اجتماعی و تفاوت در باورها و فرهنگ‌ها می‌تواند مرزهای میان خیر و شر را برای مان مبهم و بعضاً دشوار کند. در چنین شرایطی، یافتن معیارهایی روشن برای تشخیص خیر و شر، نقش اساسی در سلامت و تعالی دنیوی و ابدی افراد ایفا می‌کند. علاوه بر این در عصر تکنولوژی و شبکه‌های اجتماعی، تشخیص این دو مفهوم به دلیل سرعت تبادل اطلاعات و امکان پنهان‌کاری یا انتشار سریع اخبار جعلی، پیچیده‌تر شده است.

پرداختن به این پرسش که چگونه می‌توان میان خوب و بد، نور و تاریکی، راه درست و نادرست یا همان خیر و شر تمایز قائل شد، به ما کمک می‌کند، انتخاب‌هایی آگاهانه‌تر و مسئولانه‌تر داشته باشیم. این مقاله

می‌کوشد با بررسی اهمیت، ابعاد و معیارهای تشخیص خیر و شر، مسیر را برای تصمیمات درست‌تر و زندگی اخلاقی‌تر هموار سازد.

چگونه می‌توانیم خیر و شر را در زندگی واقعی تشخیص دهیم؟

شناخت تفاوت میان خیر و شر و تصمیم‌گیری درست، نیازمند داشتن معیارهایی روشن و قابل اتکا است. هرچند که مفاهیم خیر و شر گاهی به دلیل شرایط، دیدگاه‌ها یا موقعیت‌ها، پیچیده و مبهم به نظر می‌رسند، اما اصول و معیارهایی وجود دارد که می‌تواند راهنمای ما در تشخیص خیر و شر از یکدیگر باشند. در این بخش، تلاش می‌کنیم این معیارها را به شکلی ملموس و قابل فهم توضیح دهیم.

نیت و انگیزه؛ چه چیزی ما را به انجام عمل سوق داده است؟

یکی از اصلی‌ترین معیارها برای بیان تشخیص خیر و شر و تفاوت این دو، نیت و انگیزه پشت اعمال ماست. عملی که از نیت خالص و عشق به دیگران سرچشمه بگیرد، اغلب به سوی خیر گرایش دارد. درمقابل، اعمالی که از خودخواهی، یا نیت‌هایی دور از مهربانی و عشق ناشی می‌شوند، معمولاً نشانه‌ای از شر هستند. فرض کنید شما به فرد نیازمندی کمک مالی کرده‌اید؛ اگر انگیزه شما صرفاً خودنمایی یا کسب شهرت باشد، این عمل نمی‌تواند مصداقی از خیر محسوب شود؛ زیرا نیت شما بر پایه منفعت شخصی بوده است. اما اگر از روی دلسوزی، محبت و احساس وظیفه در قبال دیگران، این کمک را انجام دهید، این عمل مثالی از خیر خالص است.

با این حال، نیت ابعاد دیگری نیز دارد و نمی‌توان تنها به انگیزه‌های اولیه بسنده کرد. از این رو، در تشخیص خیر و شر، نمی‌توان صرفاً به درستی یا پاکی نیت اتکا کرد. به بیان دیگر، نیت خوب شرط لازم برای خیر بودن یک عمل است، ولی کافی نیست؛ بنابراین در هر انتخاب و تصمیم، توجه همزمان به نیت و دیگر عوامل می‌تواند ما را به تشخیص دقیق‌تر خیر و شر برساند.

پیامدها؛ نتیجه عمل شما چه خواهد بود؟

علاوه بر نیت، پیامدها نیز نقش اساسی در تشخیص خیر و شر ایفا می‌کنند. عملی که موجب رشد و سعادت دنیایی و آخرتی شود، نشانه‌ای از خیر بوده و درمقابل، اعمالی که منجر به ضرر، آسیب یا تضعیف ارزش‌های انسانی شوند، شر محسوب می‌شوند؛ البته در اینجا لازم است جنبه بلندمدت پیامدها نیز در نظر گرفته شود؛ چرا که برخی اعمال ممکن است در ابتدا سودمند به نظر برسند، اما در بلندمدت ویرانگر باشند. برای نمونه، تصمیم به انتشار یا حذف یک خبر در فضای مجازی می‌تواند آثار مثبت یا منفی گسترده‌ای بر جامعه داشته باشد.

برای فهم بهتر موضوع، مثال دیگری مطرح می‌کنیم؛ شما ممکن است برای ارتقای شغلی، تصمیم بگیرید حقیقتی را از مدیر خود پنهان کنید. این مخفی‌کاری ممکن است در کوتاه‌مدت به نفع شما باشد، اما در بلندمدت و پس از برملا شدن این حقیقت، اعتماد مدیر به شما از بین رفته و این انتخاب تأثیر منفی بر اعتبار شما خواهد گذاشت؛ بنابراین، چنین عملی مثالی از شر است، حتی اگر در لحظه سودمند تلقی شود. به عبارت دیگر باید نسبت به پیامدهای احتمالی عمل نیز حساس بود. اما آیا عمل و نیت به تنهایی کافی هستند؟

وجدان: احساس درونی شما چه می‌گوید؟

برای تمییز خیر و شر، وجدان راهنمای خوبی است. وجدان انسان؛ اگرچه شاید گاهی دچار تردید شود، همچنان یکی از مطمئن‌ترین راهنماها در تشخیص خیر و شر است. وجدان، به صورت درونی عمل کرده و هنگام انتخاب، حسی از آرامش یا ناراحتی را در دل ما برمی‌انگیزد. وقتی عملی با وجدان سازگار باشد، احتمالاً خیر است چرا که با معیارهای سلامت و سعادت یعنی عشق، شادی و آرامش تناسب دارد؛ اما اگر وجدان شما را آزرده کرده یا حس گناه به دنبال داشته باشد، معمولاً نشانه‌ای از شر است.

فرض کنید هنگام برگشتن به خانه، گوشی گران‌قیمتی را در ایستگاه اتوبوس پیدا می‌کنید. اگر تصمیم بگیرید گوشی را نزد خود نگه دارید و از آن استفاده کنید، شاید در ابتدا احساس خوش‌شانسی کنید، اما احتمالاً پس از مدتی عذاب وجدان به سراغتان آمده و آرامش ذهنی شما را خدشه‌دار خواهد کرد. درمقابل، اگر تلاش کنید تا صاحب گوشی را پیدا کنید، هرچند از نظر مادی سودی نصیب‌تان نمی‌شود، اما رضایت قلبی و آرامش وجدان شما، پاداشی ارزشمندتر خواهد بود.

برتری اصول اخلاقی و انسانی در تشخیص خیر و شر

اصول کلی اخلاقی، مانند صداقت، عدالت، شفقت، وفاداری، احترام به دیگران و ... معیارهای ثابت و جهان‌شمولی برای تشخیص خیر و شر ارائه می‌دهند. عملی که با ارزش‌های انسانی و الهی سازگار باشد، قطعاً در مسیر خیر قرار دارد؛ هرچند ممکن است در برخی موارد میان این اصول تضاد پیش بیاید اما با تکیه بر اصول دینی می‌توان بهترین تصمیم یعنی همان خیر را برگزید.

تصور کنید دوستی از شما می‌خواهد برای پوشاندن اشتباهش در مورد ضایع کردن حق کسی، به جای او دروغ بگوید. در این جا اگرچه وفاداری به دوست یکی از ارزش‌های اخلاقی در دین اسلام است اما به دلیل اینکه در تعارض دو ارزش با یکدیگر، ارزش مهم‌تر تقدم دارد، دروغ گفتن به نفع او حتی با نیت وفاداری، در اسلام جایز نیست و عمل شر محسوب می‌شود. در برخی موارد خاص و با رعایت حدود شرعی، پوشاندن عیب (بدون دروغ) می‌تواند موجه باشد، اما اصل صداقت و ممنوعیت دروغ، اصل کلی اخلاق اسلامی است و نباید به بهانه دوستی یا وفاداری، نقض شود.

خیر سازگار با فطرت و شر در تضاد با آن

معیار تشخیص خیر و شر را می‌توان در سازگاری یا ناسازگاری آن با فطرت جست‌وجو کرد. در اسلام، خیر یعنی آنچه که مطابق با فطرت (سرشت پاک) و خواست الهی است و انسان را به کمال، رشد و قرب الهی می‌رساند و شر به معنای دور شدن از فطرت، غفلت از اهداف آفرینش و افتادن در مسیرهایی است که به

تباهی فرد و جامعه منتهی می‌شود؛ به عبارت دیگر هرچه انسان را به تکامل معنوی و اخلاقی، روابط سالم اجتماعی و نزدیکی به خدا برساند، خیر است و آنچه انسان را از این‌ها دور کند، شر است.^۱

در نگاه اسلامی، خیر نه تنها آن چیزی است که با نیازهای فطری و طبیعت انسانی هماهنگ است، بلکه بر مسیر تقرب به خدا و زندگی اخلاقی استوار است؛ بنابراین هرگونه فاصله گرفتن از این فطرت الهی، موجب پیدایش شر و از خودبیگانگی در وجود انسان می‌شود.

هر یک از این معیارها، از نیت و پیامد گرفته تا وجدان، اصول اخلاقی و فطرت، در کنار هم، راهنمای ما برای تصمیم‌گیری‌های اخلاقی روزمره هستند؛ اگر به طور خلاصه نقش هر معیار را بیان کنیم: نیت، انگیزه درونی ما را شکل می‌دهد؛ پیامدها نتایج و آثار تصمیم‌مان را نشان می‌دهند؛ وجدان به عنوان صدای درون، ما را به ارزیابی درست و غلط سوق می‌دهد؛ اصول اخلاقی، چهارچوب روشن و عمومی ارائه می‌کنند و فطرت، به ما کمک می‌کند، ارزش‌های انسانی را بشناسیم. هم‌افزایی این معیارها سبب می‌شود در تشخیص خیر و شر موفق عمل کرده و به سعادت دنیایی و آخرتی نائل شویم.

^۱ «فَطَرَتِ اللَّهُ الَّذِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا» (روم، ۳۰)